

7. Otchet za 1905 hod. (Hod tretyi). O deiatelnosti Obschestva vspomoshchestvovaniya nuzhdaiushchymia studentam Kyevskoho Polytekhnycheskoho Ynstytuta Ymperatora Aleksandra II. – K. : Typo-Lyt. T-va “Pechatnia S. P. Yakovleva”, 1906. – 34 s.

8. Semchyshyn M. Tysiacha rokov ukrainskoi kultury : ist. ohliad kultur. protsesu / M. Semchyshyn. – 2-he vyd., fototyp. – K. : AT “Druha ruka” : MP “Feniks”, 1993. – XXV, 550 s.

Khovrych S., Doctor of philosophy, Assistant Professor, Doctoral Candidate, National Technical University of Ukraine “Kyiv Polytechnic Institute” (Ukraine, Kyiv), s.khovrych@ukr.net

Cultural leisure as constituent of an educate process in some higher educational establishments of pidrosiyskoy Ukraine at the end of XIX – to beginning of a XX age

The main aspects of organization of cultural leisure are analysed in some higher educational establishments of Russian Ukraine, and also of that time key problems and investigational ways of their overcoming are selected in this sphere in the conditions of the Russian autocratic mode at the end of XIX – at the beginning of XIX ages. An author probed the features of organization of social and cultural concrete measure in educational establishments. Found out, that the primary objective of their leadthrough was above all things satisfaction of basic (social and cultural character) necessities of young people. In the article a question is studied in relation to causal and investigation connection between the moral and psychological mood of certain task force and general public processes in a country.

Keywords: leisure, society, education, university, institute, Ukraine, teachers, students.

Ховрич С. Н., кандидат исторических наук, доцент, докторант, Национальный технический университет Украины “Киевский политехнический институт” (Украина, Киев), s.khovrych@ukr.net

Культурный досуг как составляющая воспитательного процесса в некоторых вузах подросийской Украины в конце XIX – в начале XX вв.

Проанализированы главные аспекты организации культурного досуга в некоторых высших учебных заведениях подросийской Украины, а также выделены тогдашние ключевые проблемы и исследованы пути их преодоления в этой сфере в условиях росийского самодержавного режима в конце XIX – в начале XX вв. Автор исследовал особенности организации конкретных социально-культурных мероприятий в учебных заведениях. Выяснил, что главной целью их проведения было, прежде всего, удовлетворение основных (социально-культурного характера) потребностей молодежи. В статье также изучен вопрос касательно причинно-следственных связей между морально-психологическим настроением определенной социальной группы и общественными процессами в стране.

Ключевые слова: досуг, общество, образование, университет, институт, Украина, преподаватели, студенты.

* * *

УДК 378.016:811.111–26(091)

Дороніна Н. В.
здобувач кафедри етнології та краєзнавства
історичного факультету, Київський національний
університет ім. Тараса Шевченка
(Україна, Київ), amalpheia@gmail.com

3 ІСТОРІЇ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ІМПЕРАТОРСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ СВ. ВОЛОДИМИРА

Висвітлено процес зародження та становлення викладання англійської мови і літератури на історико-філологічному факультеті Імператорського університету св. Володимира (1834–1917). На основі архівних джерел на окремих видань з'ясовані персоналії всіх викладачів, їх біографії та країни походження. Разом з цим досліджено умови конкурсу та критерії відбору на посаду лектора англійської мови, що дає можливість зрозуміти вимоги вченої ради університету і Міністерства народної освіти до претендентів. Також проаналізовані періодичні видання XIX ст., в яких утримується інформація про програмні вимоги при складанні остаточного іспиту у галузі англійської філології на факультеті на початку XX ст. Разом з цим розглянуто навчальний матеріал та методичні аспекти викладання. Останнє висвітлено зародження романського і германського мовознавства на історико-філологічному факультеті, як наслідок цього реформування історико-філологічного факультету і створення окремого романско-германського відділення.

Ключові слова: Імператорський університет св. Володимира, англійська мова, романско-германська філологія, вища освіта.

Історія української вищої освіти невід'ємно пов'язана з історією окремих галузей науки, які розвивалися у стінах Імператорського університету св. Воло-

димира (сьогодні Київському національному університеті імені Т. Шевченка) за часів Російської імперії. Аналіз сучасних досліджень проблеми показав, що робіт, безпосередньо присвячених цьому питанню, практично не існує. Проте є праці з історії університета, написані дореволюційними істориками М. Ф. Володимирським–Будановим, В. Шульгіним, В. С. Іконниковим в яких автори побіжно торкаються теми становлення іноземної філології в Київському університеті. В цьому контексті для дослідження професорсько–викладацького складу виявився цінним “Біографічний словник професорів і викладачів Університету Св. Володимира (1834–1884)” під ред. В. С. Іконникова. Також слід зазначити ювілейне видання “Розвиток науки в Київському університеті за сто років” 1935 р., в якому проф. І. В. Шаровольський у розділі “Західноєвропейські мови в Київському університеті за стороків його існування” надає стислу біографічну інформацію на півсторі сторінки про лекторів англійської мови кінця XIX початку XX ст.

Через таку інформативну бідність виникла потреба звернутись до архівних джерел та опублікованих періодичних видань. Про навантаження, кількість годин, науково–методичну літературу, яку лектори англійської мови використовували під час роботи на заняттях, ми дізнаємося з “Оглядів викладання на історико–філологічному факультеті”, які друкувалися з 1860 р. двічі на рік в “Університетських відомостях”. Окремим виміром викладання та контролю знань були “Навчальні правила і програми історико–філологічного факультету Імператорського університету св. Володимира”, в яких знаходилася програма з кожного з предмету, у тому числі з англійської філології. Головним джерелом інформації виявилися неопубліковані матеріали фонду 16 Державного архіву міста Києва (ДАК), фонду 707 Центрального державного історичного архіву України (ЦДАК) та спеціалізований фонд X Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (ІР НБУВ).

Нажаль багато фактів з історії іноземної філології поверхнево або ніколи не розглядалося, тому метою даною статті є спроба ґрунтовно дослідити становлення англійської філології в університеті у 1834–1917 рр., з'ясувати персоналії викладачів з позиції історичної біографістики, проаналізувати критерії відбору викладачів на посаду лектора англійської мови та весь навчально–методичний матеріал.

Викладання сучасних іноземних мов в Імператорському університеті св. Володимира почалося з перших років його існування у 1834 р., але обмежувалося лише кількома західноєвропейськими мовами такими, як німецька, французька, італійська та польська. Станом на 1839 р. після польського повстання і відновлення діяльності університету у планах викладання було зазначено французьку, німецьку та італійську мови, але вже без польської мови [17, с. 44–46]. Для цього в штаті університету значилися лектори, які вели окремим курсом мову і літературу.

Викладання англійської мови почалося лише у 1843 р., через відсутність лектора протягом попереднього десятиріччя і, очевидно, було продиктоване політичною необхідністю у зв'язку з розширенням територіальних володінь Британської імперії і зростан-

ням її політичного значення. Ще одним фактором появи англійської мови у вищих навчальних закладах царської Росії можна вважати поступове згасання моди на все французьке і появу у дворянства інтересу до англійської мови та літератури. Оскільки університети російської імперії готували перш за все чиновників, не рідко для дипломатичної служби, англійська мова стала однією з важливих мов промисловців, комерсантів тощо.

За весь період з 1843 по 1917 рр. в Імператорському університеті св. Володимира англійську мову викладали М. О. Фон–Фрейман (1843–1846), А. Н. Томпсон (1847–1848), Д. С. Сипневський (1849–1864), В. В. Даніель (1865–1878), Я. Я. Госкінс (1879–1891), Є. В. Анічков (1893–1901), А. В. Сміт (1901–1906), К. Д. Раммат (1906–1917). Після оголошення конкурсу у 1843 р. на посаду лектора англійської мови балотувалося декілька кандидатів. У “Справі канцелярії Попечителя Київського округу на представлення в Раду університету св. Володимира про конкурс на кафедру англійської мови і визнання вчителя Фреймана”, яка зберігається у ЦДІАК є справа Романа Деннета, іноземця, російського підданого, який навчався у Московському університеті, був вчителем французької мови у Тамбовській гімназії та лектором Харківського університету [9, арк. 21]. Для проходження конкурсу була створена комісія у складі декана медичного факультету проф. Мірама і викладача італійської мови Бертоні, які визнали конкурсний твір Деннета про походження англійської мови і поезії “*Essay on the progress of English language and English poetry*” “дуже коротким нарисом, який зовсім не відповідає програмі конкурсу, оскільки перша частина твору зовсім не пояснює розвиток англійської мови, а друга частина є тільки короткою біографією деяких англійських поетів” [9, арк. 22]. Цю справу можна вважати першою згадкою про критерії відбору на посаду лектора іноземної мови в Київський університеті. Крім твору на означену тему, викладачу необхідно було прочитати декілька пробних лекцій. Оскільки відгук на роботу Деннета був негативний, конкурс було подовжено.

Недовзі ще одна робота була подана на конкурс, яка на цей раз отримала схвальний відгук. Кандидат М. О. Фон–Фрейман подав конкурсний твір “*There are things in heaven and earth that are dreamt of in our philosophy*” на розгляд до ради факультету, який був визнаний “гідною за змістом і за самостійністю” роботою [9, арк. 26–27]. Після цього М. О. Фон–Фрейман прочитав три пробних лекції, одна з яких була російською мовою “Про порівняльне вивчення мов відповідно до англійської мови”, а інша – англійською “Про різні написання англійською мовою і про успіхи англійської лексикографії”, під час якої М. О. Фон–Фрейман робив переклад з англійської на німецьку мову з аналізом і поясненням правил граматики. Як зазначав історик В. С. Іконніков, М. О. Фон–Фреймана обрали з числа багатьох конкурентів на це звання. Конкурсанти повинні були представити для обговорення “крім виданих творів у галузі англійської словесності, якщо такі є, загальне про неї (мову) міркування англійською мовою. В цьому міркуванні необхідно показати походження англійської мови, зробити нарис історії англійської літератури і охарактеризувати найголовніших письменників...” [1, с. 679]. Окрім цього, для більшої

впевненості у знанні мови, М. О. Фон–Фрейману було запропоновано у присутності ректора стати перекладачем під час переговорів з англійцем Ньюкомом, що був на той час підрядчиком на будівництві головного корпусу Київського університету. Лише після задовільного виконання усіх цих вимог, а також отримання від губернатора відомостей про лояльність, М. О. Фон–Фрейман був призначений лектором англійської мови в Імператорському університеті св. Володимира з 1 жовтня 1843 р. і затверджений на цій посаді у 1845 р. До своєї смерті у 1846 р. він викладав англійську мову за популярним на той час посібником Робертсона (2 години на тиждень) та англійську словесність за власними конспектами (1 година на тиждень) [1, с. 679].

Після смерті М. О. Фон–Фреймана, за протекцією декану факультету І. Я. Нейкірха радою університету був затверджений А. Н. Томпсон, який викладав англійську мову лише протягом 1847–1848 навчального року, але за особистим проханням звільнився через рік.

Тоді викладання англійської мови перейшло до Д. С. Сипневського, який у свій час навчався у Волинському ліцеї. У 1845 р. він був призначений у Канцелярію Київського, Волинського і Подільського генерал–губернаторства. У 1849 р. Д. С. Сипневський склав іспит на звання домашнього вчителя у Харківському університеті і виконував обов’язки лектора англійської мови в Імператорському університеті св. Володимира. З 1852 р. Д. С. Сипневський був затверджений на цій посаді, де залишався до свого звільнення за станом здоров’я у 1864 р. [1, с. 638]. У 1851 р. він подав прохання на ім’я ректорові університету про дозвіл на введення у свою програму систематичної граматики англійської мови, на що отримав позитивну відповідь. До програми викладання входило також викладання історії і літератури. Цікаво, що історію англійської літератури він викладав французькою мовою для студентів за власними розробками “через недостатню обізнаність студентів з англійською мовою... попередньо коротко ознайомлюючи їх із станом суспільства і, вказуючи на головних письменників епохи, їх заслуги і найкращі твори...” [4, арк. 27–28]. Протягом своєї діяльності в університеті Д. С. Сипневський викладав граматику англійської мови, історію англійської літератури та проводив обов’язкові практичні заняття з перекладу з англійської на російську мову.

Серед документів архіву збереглися повні програми з англійської мови на перше та друге півріччя 1852–1853 навчального року, підготовлені Д. С. Сипневським на затвердження деканом та ректором університету: “Для навчання студентів я взяв підручник Робертсона, як найлегший і найшвидший і прийнятий, як в Росії так і за кордоном. В обраних Робертсоном 20 темах або лекціях в першій частині є виклад необхідних правил граматики англійської мови настільки значний, що студенти після вивчення цих лекцій можуть читати, писати і розуміти, і навіть говорити англійською мовою... а) звернути увагу на читання, б) переклад з англійської на російську чи французьку мову, в) аналіз слів теми, пояснювати їх етимологію і правопис, г) граматичні питання в кінці лекції. Друга частина суто практична: е) короткий переклад теми з англійської на французьку мову, ф) розмови з вивчених слів (переказ), г) різні фра-

зи з предмету лекції (активна лексика), h) короткий твір чи переклад з російської на базі лексики студента” [3, арк. 13].

З вищезгаданого, можна побачити, що конкурс на посаду лектора англійської мови М. О. Фон–Фреймана проходив із залученням іншої європейської – німецької мови. Викладання англійської мови Д. С. Сипневським проводилося французькою мовою. Очевидно, на відміну від французької та німецької мов, які були традиційними, англійська мова була ще досить мало-знайомою для більшості студентів, тому, скоріш за все, вивчення англійської відбувалося з азів у порівнянні її до іншої іноземної мови. Маючи такий білінгвістичний досвід, у студентів напевне розвивалася мовна і культурна толерантність. Окрім цього, є згадка про необхідність напрацювання вимови, аналіз лексико–граматичних форм, поповнення лексичного запасу студента через різні види аудиторної роботи, а також самостійну роботу, тобто написання творів. Вивчення мови відбувалося на базі та із залученням історії літератури і поезії. Це дає змогу говорити про безсумнівні успіхи Д. С. Сипневського, як викладача, оскільки, рівень завдань свідчить про достатне для їх виконання для володіння мовою. Цікавим моментом є також стандартизація російськомовних хрестоматійних джерел. Так, для перекладу існував той же автор М. Г. Устрялов, що й при викладанні німецької та французької мов.

Після смерті Д. С. Сипневського у 1864 р. викладачем англійської мови став В. В. Даніель – англієць, що прийняв підданство Росії. В 1853 р. у Санкт–Петербурзькому університеті В. В. Даніель отримав звання вчителя англійської мови і викладав в Архангельській губернській гімназії. В 1858 р. він був переведений до Московського комерційного училища, звідки звільнився у 1863 р. У 1865 р. В. В. Даніель був призначений лектором в Імператорському університеті св. Володимира, де викладав англійську мову і літературу до 1878 р.

В “Университетских известиях” № 5 за 1865 р. зберігся відгук К. Ф. Страшкевича на конкурсні програми і твори Вейля, Данієля та Струве для отримання посади лектора англійської мови. Цей огляд цікавий критеріями відбору викладача іноземної мови в Імператорський університет св. Володимира в середині XIX ст. Тепер всі конкурсанти мали написати твір на одну тему: “The historical sketch of the formation of fundamental elements and forms of the English language”. Твір Вейля виявився найзмістовнішим та найповнішим серед трьох представлених, обсягом приблизно на 81 сторінку. Твір В. В. Данієля відрізнявся повнотою та стислістю, але з меншою кількістю фактів, оскільки той, напевне, користувався меншою кількістю джерел. З іншого боку, програма з граматики, подана В. В. Данієлем була “досить простою, яку можна застосувати до російської граматики: він навіть написав її російською і дуже правильно... такою же простою і стислістю відрізняється його програма історії словесності” тоді як “програма граматики Вейля ... взагалі неадаптована до російської: написана англійською” [14, с. 37]. Тому остаточна перевага була надана природному англійцю із знанням російської мови В. В. Данієлю. Вищезгаданий опис цікавий ще тим,

що порівняно з 40–50–ми рр. XIX ст., викладач, який балотувався на посаду лектора в Імператорському університеті св. Володимира, крім власних творів, історичного нарису розвитку іноземної мови та однієї пробної лекції, тепер повинен був додати ще програму з граматики, в якій ми знаходимо ще одну необхідну складову для викладання іноземної мови – знання мови аудиторії – російську. Треба згадати, що з 1850 р. 1–е гуманітарне відділення філософського факультету Імператорського університету св. Володимира перетворилося на історико–філологічний факультет, а знання російської мови стало обов’язковим для викладання всіх дисциплін в університетах колишньої Російської імперії.

Наступний лектор англійської мови В. В. Даніель був першим викладачем, який під час служби в Імператорському університеті св. Володимира видав власні навчальні посібники – “Практичне руководство з вивчення англійської мови” у 8 частинах, опубліковане в “Университетских известиях” (1872–1873 рр.) і “Синтаксис англійської мови” (1875 р.). Курс англійської мови “Практического руководства” розподілявся на кілька десятків занять, кожне з яких містило певну кількість граматичного матеріалу з поясненнями, лексичного матеріалу у вигляді словника на кількадесять слів, поєднаних тематично, і текстового матеріалу – у формі діалогу чи уривку з класичної літератури на закріплення вивченого граматичного правила. Текст супроводжувався великою кількістю питань, що давало змогу розглянути його в різних аспектах, сприяло розумінню тексту і використанню різних граматичних конструкцій. Кожне заняття містило матеріал для перекладу – як англо– так і російськомовний. Ця секція складалася із 50–60 або більше речень на суспільну тематику, поєднаних у групи “питання–відповідь” або коротких оповідань. Переклад цих речень також був розрахований на закріплення вивченого лексичного і граматичного матеріалу. Складність занять зростала поступово. Окремий розділ був присвячений вивченню правильних і неправильних дієслів, складних граматичних форм. Загалом, цей посібник, певно, не був придатним для самостійного вивчення мови, але без сумніву був надзвичайно корисним на практичних заняттях, уможлилював структурування матеріалу і давав досить повне уявлення про систему англійської мови. З прикладу видно, що підхід до викладання англійської (як, ймовірно, і інших сучасних мов) був суто практичним.

На відміну від класичних мов, поглибленого вивчення граматики не проводилося і метою було навчити говорити й розуміти. Великою перевагою було англійське походження викладача, яке давало змогу залучити студентів до створення правильного мовного середовища на заняттях. Тепер викладач–іноземець із ґрунтовним знанням не тільки своєї рідної, але й мови аудиторії (російської мови) та усвідомленням методичних підходів від простого до складного міг повністю відповідати вимогам лектора іноземної мови. Підручник В. В. Данієля залишався основним посібником для вивчення англійської мови до початку 90–х рр. XIX ст. в Київському університеті.

З 1879 р. лектором англійської мови став Я. Я. Госкінс. У свій час він закінчив Лондонський університет і у 1865 р. приїхав до Росії, успішно склав у

Санкт-Петербурзькому університеті іспит на звання вчителя англійської мови у гімназіях, а з 1874 р. викладав англійську мову в училищі Морського відомства [1]. З оглядів викладання на 1885 р. відомо, що він читав англійську мову студентам 1–3-го семестрів [11, с. 303–310]. З 1886 р., коли в “Университетских известиях” списки навчальних посібників стали подавати в усіх оглядах викладання детальніше видно, що Я. Я. Госкінс використовував граматику В. В. Данієля, пояснював твори Голдсмита “Вікарій з Векфільду” та Шекспіра “Макбет”. Істотних змін у програмі англійської мови за час викладання її Я. Я. Госкінсом не спостерігається, за винятком хрестоматійних матеріалів, якими в різні роки були оригінальні твори Шекспіра та Байрона. У 1890 р. граматику В. В. Данієля замінила популярна на той час “Практична граматика англійської мови з хрестоматією і словником” П. М. Нурока.

У 1891 р. викладання англійської мови в Імператорському університеті св. Володимира припинилося зі смертю Я. Я. Госкінса. У 1891–1892 навчальному році єдиною сучасною іноземною мовою у ньому залишилася німецька, тому рада історико-філологічного факультету Імператорського університету св. Володимира у 1892 р. оголосила новий конкурс на заміщення посади лекторів англійської і італійської мов. Матеріали цього конкурсу повністю збереглися у справі “Про результати конкурсу для заміщення посади лекторів англійської і італійської мови в університет св. Володимира” [10, арк. 2–4]. Конкурс з італійської мови був визнаний таким, що не відбувся через брак конкурсантів. Натомість на посаду лектора англійської мови балотувалося чотири чоловіки: Фредерік Кроуфорд, який займався приватним викладанням англійської мови у Росії, Ю. А. Фербер, швейцарець, який викладав англійську мову у Дерпті, А. І. Михайловський, лектор англійської мови у Санкт-Петербурзькій академії та магістрант кафедри загальної історії Імператорського університету св. Володимира Петрушевський. Для затвердження на посаді лектора конкурсантам необхідно було пройти 1) коллокіум з приводу письмової роботи, 2) зробити усний і письмовий переклад з російської на англійську мову і з англійської на російську з граматичним коментарем, і 3) прочитати лекцію з історії англійської літератури. Була створена спеціальна комісія з викладачів історико-філологічного, юридичного та фізико-математичного факультетів, яка не визнала жодного конкурсанта. Так, у “Протоколі засідання історико-філологічного факультету № 6 знаходиться негативний відгук М. П. Дашкевича на лекцію Кроуфорда “Seven great lights of English literature”, “яка представляє компіляцію із загальнодоступних скорочених посібників таких, як “A history of English literature by T. V. Shaw”. Деякі фрази буквально співпадають з окремими місцями цього підручника... знайомства з головними спеціальними працями не видно... таким чином нарис Кроуфорда не наукова, а чисто популярна праця шаблонної форми” [10, арк. 7]. Після чергового засідання, рада факультету прийшла до висновку, що найкращих кандидатів на посади лекторів англійської і італійської мови треба шукати серед вихованців російських університетів, які б мали ґрунтовну філологічну освіту, тобто були б спеціалістами у своїй

галузі. Для цього рада факультету Імператорського університету св. Володимира звернулася до Санкт-Петербурзького університету і, за порадою академіка О. М. Веселовського, були висунуті кандидатури вихованців цього університету Є. В. Анічкова (лектор англійської мови) і І. І. Гливенко (лектор італійської мови). До того ж їх підготовка відповідала вимогам до проекту романо-германського відділення історико-філологічного факультету в Київському університеті, тому радою факультету було вирішено затвердити їх кандидатури і відправити обох на стажування закордоном на один рік [10, арк. 12].

Відомо, що приват-доцент Є. В. Анічков працював в Київському університеті у 1893–1900 рр. Згідно розкладу занять в “Університетських відомостях”, у 1898–1899 навчальному році цей час він викладав фонетику та морфологію англійської мови для початківців з читанням простих текстів (4 години на тиждень), а для продовжуючих навчання – Байрона “Чайльд Гарольд” із читанням та перекладом окремих уривків (2 години на тиждень) [12, с. 10]. Також Є. В. Анічков працював викладачем на кафедрі західноєвропейських літератур у Київському університеті і це була основна його діяльність. Крім середньовічної літератури, він читав лекції з естетики та історії новітньої літератури, а також систематичні курси публічних лекцій і був секретарем історичної спілки “Нестора-Летописця”, що мала на меті поширення університетської науки серед широкого загалу населення [8, арк. 1].

У листопаді 1901 р. на посаду лектора англійської мови балотувався громадянин США Альфред Віллоубі Сміт. У Київському Державному архіві міста Києва практично повністю збереглася справа “Про конкурс на заміщення посади лектора англійської мови в Університеті св. Володимира та призначенні на вищезгадану Сміта”, яка містить документи про допуск його до конкурсу, біографію, опис самого конкурсу та заключне рішення, прийняте деканом історико-філологічного факультету [2, арк. 1–15]. Відомо, що всього у конкурсі брали участь дві особи: А. В. Сміт – випускник юридичного факультету Йельського університету США і В. Юнг – професор Комерційної академії у Празі, який закінчив філософський факультет у Празькому університеті. Для участі у конкурсі претенденти повинні були подати заяву деканові факультету, при якій мали бути представлені: 1) атестат або свідоцтво про закінчення вищого навчального закладу або гімназії за кордоном чи у Росії, 2) диплом на ступінь бакалавра, а також 3) письмові роботи англійською мовою у рукописному варіанті або друком. Після подання всіх цих документів претенденти мали захистити свої твори, а також прочитати дві пробні лекції з мови та історії літератури. До умов конкурсу також включався переклад уривку тексту з англійської на російську мову. Під час конкурсу претенденти на посаду мали давати граматичні пояснення. Після цього їм була запропонована тема прилюдної лекції на основі твору Байрона “Чайльд Гарольд”. Через 2 дні відбулося слухання цих лекцій. Потім обом ставилися запитання з граматики англійської мови у порівнянні з російською. За результатами цього конкурсу перевагу було віддано А. В. Смітові і його затвердили на посаді викладача.

З цих же документів відомо, що Сміт, хоча й американець за походженням, був сином консула США в Росії, провів дитинство і отримав середню освіту в Одесі. Таким чином, цей викладач, для якого рідною мовою була англійська, вільно володів російською і французькою. Відомо, що хоча А. В. Сміт і не був філологом за освітою, він був добре обізнаний з новітньою російською і зарубіжною літературою. На посаді викладача А. В. Сміт залишався до 1906 р. Після затвердження його на посаді лектора англійської мови А. В. Сміт продовжував викладати за “Практичною граматику англійської мови” Нурока, а як матеріал для читання обрав “Cristopher Columbus” by Washington Irving, “Treasure island” by Stefenson, “Ranke’s History of Popes”, “The History of the Conquest of Mexico”, “Sketches by Boz” by Charles Dickens [12, с. 10].

У 1906 р. в наслідок реорганізації історико-філологічного факультету і появою романогерманського відділення в Імператорському університеті св. Володимира кардинально змінилося ставлення до іноземної філології. Якщо у XIX ст. науково-дослідна робота проводилася переважно у галузі класичного і слов’янського мовознавства, то з появою спеціалізацій романської і германської філології виникла потреба у наукових розробках і підготовці кадрів у галузі романогерманського мовознавства. Ще у 1873 р. на раді історико-філологічного факультету зазначалося, що окремої спеціальної підготовки у галузі сучасних іноземних мов в Київському університеті не проводилося [15, с. 9–10], відповідно не було і науково-дослідної роботи. Сучасні іноземні мови викладалися одним лектором сучасної іноземної мови практично, часто факультативно, без окремої кафедри. Тепер вивчення англійської мови перейшло у простір германської філології. Згідно з екзаменаційними вимогами на остаточному іспиті з історичної граматики англійської мови необхідно було показати знання 1) староанглійської і англосаксонської мов. Уессекський діалект, його фонетика і морфологія (уривок з Альфредового перекладу книги Орозія, з творів Кіневульфа і з поеми про Беовульфа). Найважливіші особливості нортумберлендського діалекту. Значення старо-французьких діалектів: нормандського і англо-нормандського для історії англійської мови. Англосаксонська мова після нормандського завоювання (уривки з проповідей Орма, так званого *Ogmulum* з трактату “Повчання для анахоретів”); 2) середньо-англійська мова, її фонетика і морфологія (Уривки з “Видіння Петра Орача” і “Кентерберійських розповідей” Чосера), 3) новоанглійська мова (уривки з Тиндаля, Спенсера, Шекспіра та новітніх класиків). З англійських авторів обирали Чосера, Спенсера, Шекспіра, Мільтона, Свіфта, Річардсона, Стерна, Філдінга, Аддісона, Вальтера Скотта, Байрона, Шеллі, Діккенса та Теккеря [16]. З вищезазначеного можна зробити висновок, що програма з англійської філології складалася з декількох циклів навчальних дисциплін (лінгвістичного і літературознавчого), що забезпечувало випускникам ґрунтовну філологічну освіту.

Після відставки А. В. Сміта у 1906 р. останнім лектором англійської мови в Київському університеті став К. Д. Раммат, який закінчив Юріївський (Дерптський) університет у 1893 р. із ступенем кандидата німецького

і порівняльного мовознавства. За пропозицією Попечителя Київського Навчального Округу від 1895 р. К. Д. Раммат був призначений на посаду вчителя французької і німецької мови в Київське реальне училище св. Катерини, де виконував обов’язки інспектора до 1907 р. [7, арк. 28–33]. У “Протоколах засідання деканата і матеріалах до них Т. V 1906 р.” збереглися матеріали до конкурсу на посаду лектора англійської мови, а саме автобіографія, конкурсна письмова робота К. Д. Раммата *Wucherley’s comedy “The Gentleman dancing-master”*, пробна лекція англійською мовою, переклад речень на англійську мову [5, арк. 31].

Цікаво, що спеціалізацією К. Д. Раммата в Дерптському університеті було порівняльно-історичне мовознавство та література, які викладалися такими визначними мовознавцями, як Лео Мейер, Бодуен-де-Куртене, Леопольд фон Шредер і Вольдемар Мазінг. У 1895 р. К. Д. Раммат сдав іспит на звання вчителя гімназій та прогімназій із правом викладання англійської мови і обіймав посаду екзаменатора англійської мови у Київському окрузі. Такий послужний список виявився достатнім для отримання посади лектора англійської мови в Імператорському університеті св. Володимира і з 1908 р. у розкладі викладання на історико-філологічному факультеті з’явився прізвище К. Д. Рамата. Його курс складався з елементарної граматики і пояснювального читання оригінальних творів, на той час “*Tales of the Alhambra*” W. Irving (2 години на тиждень). Посібником слугувала “Практична граматика англійської мови” Нурока [13, с. 15]. Таким залишалось викладання англійської мови у Київському університеті до перевороту в країні і початку військових дій у 1917 р.

Проаналізувавши період становлення та розвитку англійської філології в Київському університеті, можна зробити висновок, що її викладання пройшло два етапи. Перший етап 40-х–50-х рр. XIX ст. передбачав прагматичний підхід у викладанні англійської мови, а саме базове вивчення іноземної мови, літератури і історії країни для практичних потреб на основі іншої іноземної, німецької чи французької (білінгвізм), а в подальшому російської. Із введенням систематичної граматики Д. С. Сипневським у 60-х рр. XIX ст. курс англійської мови набув структурованості. Можна побачити, що протягом довгого часу викладачами англійської мови використовувалася граматика Г. Робертсона, складена за новим аналітичним методом викладання іноземної мови. Відомо, що Г. Робертсон був прихильником ідей Гамільтона у XIX ст., ціллю якого було навчити практичному володінню мовою. Інша популярна і складніша граматика П. М. Нурока, лектора англійської мови Петроградської духовної академії, поступова замінила граматику Г. Робертсона. Ці підручники можна вважати базовими у вивченні англійської мови на історико-філологічному факультеті.

Другий етап кінця 80-х XIX початку XX ст. характеризується напрацюванням власних навчально-методичних розробок лекторами В. В. Даніелем і Я. Я. Госкінсом, залученням до обігу російської мови, як рідної, що не спостерігалось раніше і стало обов’язковим критерієм на посаду лектора англійської мови. Критерії відбору на посаду лектора англійської

мови протягом всього часу суттєво не змінювалися. Розширення програм та зародження романської і германської філології на історико-філологічному факультеті Київського університету на початку ХХ ст. уможливило ґрунтовне вивчення англійської філології у групі германських мов. Тенденція до відокремлення англійської філології від інших галузей в подальшому призвела до створення окремої кафедри англійської філології після жовтневої революції 1917 р.

На наш погляд, на сьогоднішній день реставрація і відновлення фактологічного матеріалу історично доцільні для сучасної вищої освіти в Україні. Попередні узагальнення та висновки, зроблені в статті щодо розвитку і становлення англійської філології в стінах Імператорського університету св. Володимира, наводять на думку про перспективу історичного дослідження також класичної філології та інших сучасних європейських мов, що уможливить скласти повне уявлення про становлення і розвиток іноземної філології, яка була однією з головних складових в отриманні філологічної освіти на Київщині.

Список використаних джерел

1. Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира (1834–1884) / [под ред. В. С. Иконникова]. – К., 1884. – 816 с.
2. Державний архів м. Києва. – Ф. 16. – Оп. 340. – Спр. 85 – 15 арк.
3. Там само. – Ф. 16. – Оп. 465. – Спр. 96. – 53 арк.
4. Там само. – Спр. 859. – 28 арк.
5. Там само. – Спр. 1132. – 120 арк.
6. Там само. – Спр. 4763. – 397 арк.
7. Там само. – Спр. 4808. – 94 арк.
8. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Ф. X. – Спр. 4812. – 1 арк.
9. Центральний державний історичний архів України у місті Києві. – Ф. 707. – Оп. 8. – Спр. 239. – 30 арк.
10. Там само. – Оп. 58. – Спр. 54. – 17 арк.
11. Обозрение преподавания в Императорском Университете св. Владимира в 1-м полугодии 1885 учебного года // Университетские известия. – 1884. – № 12. – С. 381–382.
12. Обозрение преподавания по историко-филологическому факультету в Университете св. Владимира на 1898–1999 учебный год // Университетские известия. – 1898. – № 9. – С. 1–10.
13. Обозрение преподавания на историко-филологическом факультете на 1909 учебный год // Университетские известия. – 1909. – № 11. – С. 6–15.
14. Отзыв г. Страшкевича о конкурсных сочинениях и программах гг. Вейля, Даниеля и Струве // Университетские известия. – 1865. – № 5. – С. 31–38.
15. Протоколы заседаний Совета // Университетские известия. – 1873. – № 12. – С. 1–47.
16. Учебные правила и программы историко-филологического факультета Императорского университета св. Владимира / [состав. декан Н. Бубнов]. – К. : Тип. Имп. Унив. Св. Владимира, 1911. – 134 с.
17. Шульгин В. История Университета Св. Владимира / В. Шульгин. – СПб., 1860. – 230 с.

References

1. Byohrafycheskyi slovar professorov u prepodavatelei Unyversyteta Sv. Vladymyra (1834–1884) / [pod red. V. S. Ykonnykova]. – K., 1884. – 816 s.
2. Derzhavnyi arkhiv m. Kyieva. – F. 16. – Op. 340. – Spr. 85. – 15 ark.
3. Tam samo. – F. 16. – Op. 465. – Spr. 96. – 53 ark.
4. Tam samo. – Spr. 859. – 28 ark.
5. Tam samo. – Spr. 1132. – 120 ark.
6. Tam samo. – Spr. 4763. – 397 ark.
7. Tam samo. – Spr. 4808. – 94 ark.
8. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. – F. X. – Spr. 4812. – 1 ark.

9. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u misti Kyievi. – F. 707. – Op. 8. – Spr. 239. – 30. ark.

10. Tam samo. – Op. 58. – Spr. 54. – 17 ark.

11. Obozrenie prepodavanija v Imperatorskom Universitete sv. Vladimira v 1-m polugodii 1885 uchebnogo goda // Universitetskie izvestija. – 1884. – № 12. – S. 381–382.

12. Obozrenie prepodavanija po istoriko-filogicheskomu fakul'tetu v Universitete sv. Vladimira na 1898–1999 uchebnij god // Universitetskie izvestija. – 1898. – № 9. – S. 1–10.

13. Obozrenie prepodavanija na istoriko-filogicheskom fakul'tete na 1909 uchebnij god // Universitetskie izvestija. – 1909. – № 11. – S. 6–15.

14. Otzyv g. Strashkevicha o konkursnyh sochinenijah i programmah gg. Vejlja, Danijelja i Struve // Universitetskie izvestija. – 1865. – № 5. – S. 31–38.

15. Protokoly zasedanij Soveta // Universitetskie izvestija. – 1873. – № 12. – S. 1–47.

16. Uchebnye pravila i programmy istoriko-filogicheskogo fakul'teta Imperatorskogo universiteta sv. Vladimira / [sostav. dekan N. Bubnov]. – K. : Tip. Imp. Univ. Sv. Vladimira, 1911. – 134 s.

17. Shul'gin V. Istorija Universiteta Sv. Vladimira / V. Shul'gin. – SPb., 1860. – 230 s.

Doronina N. V., seeker of PhD at the department of ethnography and local history of the historical faculty, Kyiv National Taras Shevchenko University (Ukraine, Kiev), amalpeia@gmail.com

From the history of English language teaching at the Imperial University of St. Vladimir

The article deals with the beginning and the development of English language teaching at the historical-philological faculty of Emperor's St. Vladimir University (1834–1917). First of all the author analyzes the archival materials and periodicals of the XIXth century to figure out the personalities of the English language lecturers, their biographies and background. All the faculty and staff, their teaching materials and methodology are presented. Secondly, the requirements for the position of English lecturer are analyzed which gives an opportunity to evaluate the criteria that the Ministry of education and the board of scientists at Emperor's St. Vladimir University set for applicants. The program requirements for the final exams in English philology have also been presented. Finally, the birth of Romance and Germanic philology at the historical-philological faculty at the beginning of the XXth century has been surveyed. That gave an opportunity to estimate the role of English language among other European languages studied at the university and the process of getting higher philological education at Kyiv University in the XIXth – the beginning of the XXth century.

Keywords: Emperor's St. Vladimir University, English language teaching, Romance and Germanic philology, higher education.

Доронина Н. В., соискатель на кафедре этнологии и краеведения исторического факультета, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко (Украина, Киев), amalpeia@gmail.com

Из истории преподавания английского языка в Императорском университете св. Владимира

Освещается процесс зарождения и развития преподавания английского языка и литературы на историко-филологическом факультете Императорского университета св. Владимира (1834–1917). На основе архивных материалов и отдельных изданий были выявлены персоналии всех преподавателей, их биографические данные и страны происхождения. Также автор проанализировала условия конкурса на должность лектора английского языка, что дает возможность понять требования совета профессоров Киевского университета и Министерства народного образования к претендентам. Были проанализированы периодические издания XIX ст., в которых содержится информация о программных требованиях при сдаче выпускного экзамена в области английской филологии. Вместе с этим был рассмотрен учебный материал и методические аспекты преподавания. Последнее, было описано зарождение романского и германского языкознания на историко-филологическом факультете и как результат создание на историко-филологическом факультете романо-германского отделения.

Ключевые слова: Императорский университет св. Владимира, английский язык, романо-германская филология, высшее образование.

* * *